

## ОСОБЛИВОСТІ ОБРАХУВАННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ. СУДОВА ПРАКТИКА

### PECULIARITIES OF CALCULATING THE TERMS OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION. JUDICIAL PRACTICE

Музиченко О.В., к.ю.н.,  
консультант суду

Верховний Суд,

доцент кафедри публічного права

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті досліджено особливості обрахування строків досудового розслідування в аспекті забезпечення процесуальних гарантій учасників кримінального провадження. Проаналізовано приписи Кримінального процесуального кодексу України, судову практику та позиції науковців щодо порядку обрахування строків досудового розслідування в разі об'єднання та виділення матеріалів кримінальних проваджень. Досліджено випадки невиключення строку ознайомлення з матеріалами досудового розслідування у строк досудового розслідування. Акцентовано на різних підходах щодо обрахування строків досудового розслідування в залежності від учасника кримінального провадження, який реалізує своє право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (сторона захисту, потерпілий, прокурор). Зазначено про те, як обраховується строк досудового розслідування у разі винесення постанови про закриття кримінального провадження та подальшого відновлення досудового розслідування. Висвітлено пропозиції науковців щодо необхідності законодавчого врегулювання порядку обрахування строків досудового розслідування у разі повернення прокурору обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Акцентовано на неприпустимості після повернення прокурору обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру проведення будь-яких слідчих та інших процесуальних дій, що спрямовані на отримання додаткових доказів у кримінальному провадженні. Розглянуто особливості закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України у разі якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 Кримінального процесуального кодексу України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

**Ключові слова:** строк досудового розслідування, зупинення перебігу строку досудового розслідування, відкриття матеріалів кримінального провадження, закриття кримінального провадження.

The article examines the peculiarities of calculating the terms of pre-trial investigation in the aspect of ensuring procedural guarantees of participants in criminal proceedings. The prescriptions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, judicial practice and the positions of scientists regarding the procedure for calculating the terms of the pre-trial investigation in the case of combining and separating the materials of criminal proceedings are analyzed. The cases of suspension of the period of pre-trial investigation have been studied, in particular in the case of opening the materials of criminal proceedings in accordance with Art. 290 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. Emphasis is placed on the different procedure for calculating the terms of the pre-trial investigation, depending on the participant in the criminal proceedings who exercises his right to familiarize himself with the materials of the criminal proceedings (the defense, the victim, the prosecutor). It is specified how the term of the pre-trial investigation is calculated in case of closure of the criminal proceedings and subsequent resumption of the pre-trial investigation. The need for legislative regulation of the procedure for calculating the terms of the pre-trial investigation in the case of the return of the indictment to the prosecutor, the request for the application of coercive measures of a medical or educational nature is highlighted. Emphasis is placed on the inadmissibility of any investigative and other procedural actions aimed at obtaining additional evidence in criminal proceedings after the indictment has been returned to the prosecutor, the request for the application of coercive measures of a medical or educational nature. Peculiarities of closing criminal proceedings on the basis of Clause 10, Part 1, Art. 284 of the Criminal Procedural Code of Ukraine in the event that the period of pre-trial investigation determined by Article 219 of the Criminal Procedural Code of Ukraine has expired after the notification to the person of the suspicion, except for the case of notification to the person of the suspicion of committing a serious or particularly serious crime against the life and health of a person.

**Key words:** term of pre-trial investigation, suspension of the term of pre-trial investigation, opening of materials of criminal proceedings, closing of criminal proceedings.

**Постановка проблеми.** Законом України № 2147-VIII від 03 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (далі – Закон України № 2147-VIII від 03 жовтня 2017 року) законодавець розділив на дві складові загальний строк досудового розслідування, який обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження: 1) строки досудового розслідування, які обчислюються з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄСДР до дня повідомлення особі про підозру; 2) строки досудового розслідування, які обчислюються з дня повідомлення особі про підозру до дня звернення до суду

з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження [1].

Відповідно до частини 4 статті 219 КПК строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 цього Кодексу. Строки першої групи згідно з частиною 1 статті 294 КПК можуть бути продовжені неодноразово слідчим суддею за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, на строк, встановлений пунктами 2 і 3 частини 1, частини 4 статті 219 цього Кодексу, тобто у кримінальних провадженнях щодо нетяжкого злочину кожного разу на строк не більше шести місяців, а у кримінальних провадженнях щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину кожного разу на строк не більше дванадцяти місяців [2]. Граничних строків досудового розслідування до повідомлення про підозру КПК не встановлює.

Строки досудового розслідування другої групи (після повідомлення особі про підозру) також можуть бути продовжені: до трьох місяців – керівником окружної прокуратури, керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступником Генерального прокурора; до шести місяців – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора; до дванадцяти місяців – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із Генеральним прокурором чи його заступниками (частина 3 статті 294 КПК).

Проте Кримінальний процесуальний закон встановлює граничні строки для цієї групи: один місяць з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини 3 статті 219 КПК; шість місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні нетяжкого злочину та дванадцять місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину (частина 4 статті 219 КПК).

Разом із цим, Законом України № 2147-VIII від 03 жовтня 2017 року частину першу статті 284 КПК доповнено пунктом 10, згідно з яким кримінальне провадження закривається у разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя і здоров'я особи.

Отже, питання правильності обчислення строків досудового розслідування є актуальним як для науковців, так і практичних працівників, оскільки це безпосередньо впливає на результат діяльності органів досудового розслідування – закриття кримінального провадження (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК) або притягнення особи до кримінальної відповідальності. У цьому аспекті неодноразово піднімалося питання щодо впливу деяких процесуальних дій (рішень) на перебіг строку досудового розслідування.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання строків досудового розслідування досліджувалося у праць І. Басистої, Є. Говорун, О. Дроздова, О. Дроздової, В. Завтура, Г. Тетятник, Ю. Циганок, С. Шульгіна, М. Членова та ін.

**Метою статті** є дослідження актуальних аспектів обрахування строків досудового розслідування через призму судової практики.

**Виклад основного матеріалу.** Для правильного обрахування строку досудового розслідування слід визначитися коли цей строк починається та закінчується. Так, досудове розслідування, яке має наслідком звернення до суду з обвинувальним актом або з клопотанням про застосування примусових заходів, має три ключові віхи: початок – визначається внесенням відомостей до ЄРДР; завершення – пов'язується з фактом відкриття матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику, захиснику особи та іншим особам відповідно до положень ст. 290 КПК; закінчення – фіксується направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Тобто, кінцевим моментом строку досудового розслідування є його закінчення, як це передбачено у ст. 219 КПК, та не має точок дотику із завершенням досудового розслідування. До цього слід додати, що законодавчі обмеження на проведення слідчих (розшукових) дій «прив'язані» саме до закінчення, а не до завершення досудового розслідування (постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 лютого 2021 року у справі № 344/6630/17, провадження № 51-4852км20).

Крім того, часто постає питання стосовно суб'єкта продовження строку досудового розслідування в об'єднаних кримінальних провадженнях, де відомості про перше кри-

мінальне правопорушення були внесені до ЄРДР до введення в дію положень Закону № 2147-VIII, а щодо наступних – після визначеної цим Законом дати (16 березня 2018 року).

Так, Положеннями ч. 2 ст. 294 КПК в редакції, яка діяла з дня набрання чинності Закону України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII «Про прокуратуру» до 16 березня 2018 року, передбачалося, що, якщо досудове розслідування злочину (досудове слідство) неможливо закінчити у строк, зазначений у п. 2 ч. 1 ст. 219 цього Кодексу, він може бути продовжений в межах строків, встановлених пунктами 2 та 3 ч. 2 ст. 219 цього Кодексу: до трьох місяців – керівником місцевої прокуратури; до шести місяців – керівником регіональної прокуратури або його першим заступником чи заступником; до дванадцяти місяців – Генеральним прокурором чи його заступниками.

Отже, продовження строків досудового розслідування злочинів здійснювалося лише прокурорами різних рівнів.

Із 16 березня 2018 року введені в дію положення ст. 294 КПК у редакції Закону № 2147-VIII, відповідно до яких, якщо з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину досудове розслідування (досудове слідство) неможливо закінчити у строк, зазначений у п. 4 ч. 3 ст. 219 цього Кодексу, такий строк може бути продовжений у межах строків, встановлених пунктами 2 і 3 ч. 4 ст. 219 цього Кодексу: до трьох місяців – керівником місцевої прокуратури, заступником Генерального прокурора; до шести місяців – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником регіональної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора; до дванадцяти місяців – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із Генеральним прокурором чи його заступниками (ч. 3 ст. 294 КПК в редакції Закону № 2147-VIII).

З цього приводу у постанові об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 31 жовтня 2022 року (у справі № 753/12578/19, провадження № 51-206км22) зроблено висновок про те, що в таких об'єднаних провадженнях суб'єктом продовження строку досудового розслідування є слідчий суддя.

Також, слід акцентувати, що на відміну від встановлених КПК правил обчислення строків досудового розслідування, у разі винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження (абзац 1 частини 5 статті 284 КПК) та у разі скасування слідчим суддею постанови про зупинення кримінального провадження (абзац 2 частини 5 статті 284 КПК), чинний КПК не встановлює правил обчислення строку досудового розслідування у разі скасування постанови про закриття кримінального провадження.

Верховний Суд у своїй постанові від 03 квітня 2023 року (у справі № 367/1335/21, провадження № 51-2448км22) висловив позицію щодо обчислення строків досудового розслідування у випадках, коли кримінальне провадження було закрито, а згодом постанова про закриття була скасована.

Так, цим Судом зроблено висновок, що у разі скасування прокурором, який здійснює процесуальне керівництво, в порядку частини 6 статті 284 КПК або прокурорами вищого рівня під час реалізації повноважень, передбачених частиною 6 статті 36 КПК, постанови про закриття кримінального провадження, у якому жодній особі не було повідомлено про підозру, час між винесенням постанови про закриття та її скасуванням не включається у строки досудового розслідування за умови, якщо постанова про скасування постанови про закриття кримінального провадження винесена уповноваженим прокурором та у строки, встановлені КПК.

Скасування прокурором, який здійснює процесуальне керівництво, постанови слідчого, дізнавача про закриття

кримінального провадження, у якому жодній особі не повідомлено про підозру, поза межами встановленого частиною 6 статті 284 КПК двадцятиденного строку з дня отримання копії постанови, крім випадків скасування цим прокурором постанови про закриття кримінального провадження за скаргами заявника чи потерпілого, а Генеральним прокурором, керівником обласної прокуратури, керівником окружної прокуратури, їх першими заступниками та заступниками постанови слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження, у якому жодній особі не повідомлено про підозру, поза межами строків, передбачених статтею 219 КПК, позбавляють слідчого за погодженням з прокурором або прокурора права повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, у зв'язку з яким розпочато дане досудове розслідування.

У разі скасування Генеральним прокурором, керівником обласної прокуратури, керівником окружної прокуратури, їх першими заступниками та заступниками в межах строків, передбачених статтею 219 КПК, постанови прокурора про закриття кримінального провадження, у якому особі було повідомлено про підозру, час між винесенням постанови про закриття кримінального провадження до її скасування враховується у строки досудового розслідування.

Кримінальним процесуальним законом не передбачено права скасування Генеральним прокурором, керівником обласної прокуратури, керівником окружної прокуратури, їх першими заступниками та заступниками постанови прокурора про закриття кримінального провадження, у якому особу повідомлено про підозру, поза межами строків, передбачених статтею 219 КПК.

Недотримання прокурором, який здійснює процесуальне керівництво, вимог частини 6 статті 284 КПК, а прокурорами вищого рівня – вимог частини 6 статті 36 КПК у кримінальних провадженнях, у яких до скасування постанови про закриття кримінального провадження жодній особі не повідомлялося про підозру, тягне за собою визнання повідомлення про підозру незаконним, а кримінальне провадження у таких випадках підлягає закриттю на підставі абзацу 2 пункту 10 частини 1 статті 284 КПК як таке, у якому строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру, крім випадків скасування постанов дізнавача, слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження за скаргами учасників кримінального провадження, зазначених в частині 6 статті 284 та пунктах 3, 4 частини 1 статті 303 КПК.

У разі скасування постанов дізнавача, слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження за скаргами учасників кримінального провадження, зазначених в пунктах 3, 4 частини 1 статті 303 КПК, за результатами судово-контрольної діяльності, час між винесенням таких постанов до їх скасування не включається у строки досудового розслідування як у кримінальних провадженнях, у яких жодній особі не повідомлено про підозру, так і провадженнях, у яких було повідомлено про підозру.

Також, слід зупинитися на дослідженні питання щодо невключення строку ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в строк досудового розслідування. Наразі суди керуються висновком, викладеним у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01 червня 2022 року (у справі № 348/1674/19, провадження № 51-4835км19), де зазначено що матеріалами досудового розслідування є матеріали, які перебувають у розпорядженні органу досудового розслідування, а стороною захисту надаються матеріали, речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надається доступ до житла чи іншого володіння. Водночас, відповідно до ч. 1 ст. 317 КПК матеріалами кримінального провадження є документи, інші матеріали, надані

суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження та долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Частина 5 ст. 219 КПК чітко встановлює, що строк ознайомлення саме з матеріалами досудового розслідування, а не з матеріалами сторони захисту не включається у строки, передбачені цією статтею. Таким чином, звернення прокурора в порядку ч. 6 ст. 290 КПК із запитом до сторони захисту про доступ до матеріалів, які сторона захисту має намір використати як докази в суді, не впливає на перебіг строку досудового розслідування.

У цьому аспекті слід відмітити, що в іншій постанові цього Суду від 14 березня 2023 року у справі № 711/8244/18, провадження № 51-769км22 висловлена протилежна позиція, де вказано, що системний аналіз положень статті 219 КПК в сукупності зі статтею 290 КПК, пунктом 19 частини 1 статті 3, статтями 22, 26, а також структурою глави 3 КПК призводить до висновку, що коли у певному положенні КПК згадуються «сторони кримінального провадження», цей вираз стосується обох сторін. Якщо законодавець має на увазі лише одну зі сторін, він прямо зазначає в тексті «сторона захисту» або «сторона обвинувачення». Таким чином, вимога виключення зі строку досудового розслідування періоду ознайомлення в порядку статті 290 КПК стосується як сторони обвинувачення, так і сторони захисту. Цей висновок підтверджується також взаємним обов'язком обох сторін кримінального провадження відкривати одна одній матеріали, передбачені статтею 290 КПК. Правильність такого тлумачення підтверджує і частина 2 статті 22 КПК, яка передбачає, що сторони кримінального провадження мають рівні права на реалізацію процесуальних прав, передбачених КПК. Оскільки доступ до матеріалів іншої сторони провадження забезпечує право сторін мати достатні можливості для підготовки до судового розгляду, відповідно їм в рівному ступені має бути наданий достатній час для ознайомлення з відкритими іншою стороною матеріалами.

Таким чином, колегія суддів погодилася з прокурором про те, що строк ознайомлення сторони обвинувачення з матеріалами, відкритими стороною захисту, мав бути виключений зі строку досудового розслідування, передбаченого статтею 219 КПК.

Виходячи з викладеного колегія суддів дійшла висновку про необхідність передачі кримінального провадження на об'єднану палату, яка має сформулювати висновок про те, що строк ознайомлення стороною захисту і стороною обвинувачення з матеріалами, відкритими протилежною стороною в порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу, не включається у строк досудового розслідування, передбачений статтею 219 КПК.

Отже, як убачається з вищевказаного наразі в судовій практиці немає єдиної позиції щодо порядку обрахування строку досудового розслідування під час ознайомлення сторони обвинувачення з матеріалами, відкритими стороною захисту.

Також, на практиці поставало питання щодо можливості невключення строку ознайомлення потерпілого з матеріалами кримінального провадження у строк досудового розслідування. Однак, з цього приводу Верховний Суд висловив категоричну позицію, згідно з якою чинний КПК встановлює два випадки, коли потерпілий набуває статусу сторони: у разі відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення (ст. 340 КПК України) та у разі, якщо в обвинувальному акті зі зміненним прокурором в суді обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш

тяжке кримінальне правопорушення чи про зменшення обсягу обвинувачення (ч. 3 ст. 338 КПК України).

При цьому, Суд зазначив, що потерпілий у цьому кримінальному провадженні не є стороною, на яку поширюються приписи ч. 5 ст. 219 КПК. За таких підстав твердження прокурора, що строк ознайомлення потерпілого з матеріалами кримінального провадження не включається у строк досудового розслідування, не узгоджується з чітко визначеними вимогами кримінального процесуального закону (постанова від 23 лютого 2022 року у справі № 522/17954/19, провадження № 51-4905км21).

Крім того, актуальним є питання щодо перебігу строку досудового розслідування у разі ухвалення судом рішення про повернення прокурору обвинувального акту. Так, існує позиція, що системний аналіз приписів КПК свідчить про те, що складення обвинувального акту є процесуальним рішенням, а його направлення процесуальною дією, тому після повернення обвинувального акту у кримінальному провадженні продовжують обчислюватися строки досудового розслідування, а обвинувальний акт у новій редакції повинен бути складений, вручений стороні захисту і скерований до суду в межах наявних строків досудового розслідування.

З цього приводу Верховний Суд вказав, що період між поверненням обвинувального акту і направленням до суду нового обвинувального акту не входить до строку досудового розслідування, адже його закінчено зверненням до суду з обвинувальним актом вперше, і не може йтися про будь-яке досудове розслідування в цей період. Положення КПК не містять конкретного строку, у який прокурор повинен усунути встановлені судом недоліки обвинувального акту, а тому такі недоліки повинні бути усунуті в межах розумного строку, тобто такого, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень (постанова від 07 грудня 2022 у справі № 681/1033/20, провадження № 51-717км22).

В іншому рішенні ККС ВС зазначив, що повернення обвинувального акту для узгодження його з вимогами КПК не відновлює досудового розслідування і подальшого тривання строку такого розслідування, тож у цьому аспекті значення має час надходження першого обвинувального акту до суду в межах чи поза межами строку досудового

розслідування (постанова від 08 лютого 2023 року у справі № 135/1003/19, провадження № 51-3167км22).

На думку автора така позиція Верховного Суду ґрунтується на тому, що приписи КПК не передбачають проведення додаткового розслідування після повернення обвинувального акту прокурору, а лише можливість усунення прокурором формальних недоліків обвинувального акту. Ця позиція підтверджується висновками, викладеними у постанові Верховного Суду від 08 листопада 2022 року (справа № 636/336/21, провадження № 51-5720км21), згідно з якою повернення обвинувального акту не може використовуватися стороною обвинувачення для проведення будь-яких процесуальних дій, крім приведення його у відповідність до вимог статті 291 КПК, і, відповідно, немає підстав вважати, що після повернення обвинувального акту прокурору може йти мова про будь-яке досудове розслідування, оскільки воно завершено до першого звернення до суду з обвинувальним актом.

В аспекті вищевказаного науковцями пропонується внести доповнення до приписів п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК, зазначивши, що у підготовчому судовому засіданні суд має право, зокрема повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного/виховного характеру, якщо вони не відповідають вимогам КПК, встановивши строк для усунення таких недоліків. Крім того, пропонується доповнити положення ст. 219 КПК частиною 8, у якій викласти порядок обчислення строків після повернення прокурору обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного/виховного характеру для усунення недоліків [3, с. 144–145].

**Висновки.** Як убачається з вищевикладеного, незважаючи на те, що питанню обрахування строків досудового розслідування приділено значну увагу як в науці так і на практиці, наразі є безліч питань, що потребують ретельного вивчення та вирішення. Зокрема, що стосується обрахування строків досудового розслідування у випадку коли кримінальне провадження було закрито, а згодом постановою про закриття була скасована. Також, потребує чіткого законодавчого врегулювання питання щодо обрахування строків досудового розслідування у разі ухвалення судом рішення про повернення прокурору обвинувального акту.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03 жовтня 2017 р. № 2147-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення: 26.07.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.07.2023).
3. Говорун Є. О. Проблематика регламентації строків досудового розслідування у кримінальному провадженні після повернення обвинувального акту прокурору. *Нове українське право*. Вип. 2. 2023. С. 140–145. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/468> (дата звернення: 26.07.2023).